

Обредни опходи и обичаји у Грделици

Дијана Реџић и Маја Јамаковић

Теренске збирка фолклорне грађе из Грделице (околина Лесковца) настала је као плод тимског истраживања, обављеног у априлу 2007. године. Израда збирке била је део предиспитних обавеза на предмету Књижевни фолклор на Филолошком факултету у Београду. Жанровски разновидан материјал (описи обичаја, обредне песме, предања и др.) забележен је од Загорке Чочић (рођена 1932. у Бургицима, а данас живи у Грделици) и Симке Митровић (рођена 1935. у Грделици). Обе саговорнице су писмене, а радиле су у текстилној индустрији.

Симка Митровић је бака једне од истраживачица – Дијане Реџић (однос бака – унука рефлектује и транскрипт у овом прилогу). Стога је и процењено да би погодније било да Дијана Реџић води разговор, док се Маја Јамаковић ангажовала око транскрипције и видео и аудио документовања.

За ову прилику изабрано је представљање одломака из транскрипта разговора који су тематски везани за обредне опходе у Грделици. Одломци су распоређени тако да прате годишњи обредно-обичајни циклус, па је начин уланчавања наратива плод накнадне интервенције истраживача.

КОЛЕДАРИ И БОЖИЋ

З.Ч.: За коледаре...

Д.Р.: Све можете чега се сећате... како су изгледали...

З.Ч.: Да, овај... Значи обично ово је... То је прва недеља испред... од Игњат почне, од Игњат почнеју коледари да идеју до Божић, до Бџдњи дан. Идеју свуде по... по села, по куће иду, од кућу на кућу, то је неки обичај био као да се... да Бог долази ту да помаже тој кући, да оно...

Д.Р.: А кад су они то долазили, јесу долазили ноћу и у одређено време или...?

З.Ч.: Не, не, преко дан! Преко дан су ишли и певали су, то нисам видла, ал' сви причају да око огњиште, око ватру заодију и певају божићне песме. Значи, овај па има сад туј неколико песме ја сџг све не знам, али знам их доста...

Д.Р.: Знате нешто...?

З.Ч.: Па знам неке...

Д.Р.: Па ајде реците слободно, причајте.

З.Ч.: Овај... Замучи се Божја мајка, од Игњата до Божића, то су певали...

Д.Р.: А како иде та?

З.Ч. [Пева]:

Замучи се Божја мајка, замучи се Божја мајка,
од Игњата до Божића, од Игњата до Божића,
док родила младог Бога, док родила младог Бога,
младог Бога и Божића, младог Бога и Божића.
У срећу јој свети Стеван, у срећу јој свети Стеван.
„Бог помог-, помоз Бога, свети Стево, помоз Бога свети Стево!“
„Бог помогја, Божја мајко, Бог помогја Божја мајко!“
– „Да ми крстиш младог Бога, да ми крстиш младог Бога,
младог Бога и Божића, младог Бога и Божића.“
– „Не смем, не смем, Божја мајко, не смем, не смем Божја мајко,
нит умејем, нити смејем, нит умејем нити смејем
од Јована Крститеља, од Јована Крститеља.“
Па си пође Божја мајка, па си пође да га крсти,
у срећу јој свети Јован, у срећу јој свети Јован:
„Помоз Бога, свети Јово, помоз Бога, свети Јово!“
– „Бог помогја, Божја мајко, Бог помогја Божја мајко!“
– „Да ми крстиш младог Бога, да ми крстиш младог Бога,
младог Бога и Божића, младог Бога и Божића.“
– „Оћу, хоћу, Божја мајко, хоћу, хоћу Божја мајко,
ја умејем и пак смејем, ја умејем и пак смејем.
Стани горо, стани водо, стани горо, стани водо,
да крстимо младог Бога, да крстимо младог Бога,
младог Бога и Божића, младог Бога и Божића!“
Све је стало и престало, све је стало и престало,
трепетљика не станула, трепетљика не станула.
Проклиње је свети Јово, проклиње је свети Јово:
„Да трепериш док си жива, да трепериш док си жива,
и од срца рода немаш, и од срца рода немаш!“
Ој убава мала момо, ој убава мала момо!

Овај... кад иду коледари они певају у... кад улазу у авлију:

[Пева:]

Спиш ли, сниш ли, домаћине, спиш ли, сниш ли, домаћине?
Будију га!
Добри смо ти гости дошли, добри смо ти гости дошли,
из планине глас донели, из планине глас донели:
све се овце изјагњиле, све се овце изјагњиле,

све се краве отелиле, све се краве отелиле.

И тако наставију све оној што год има он на планину, на тръву, значи то је све... му набрајали, то је све... и...

С.М.: Коледари.

З.Ч.: Да, и још неке песме су пуно певали које ја... скоро сам и заборавила.

Д.Р.: Да, да, да, ма ово је било одлично... супер.

З.Ч.: И за Божић обично кад иде неко... исто...

Д.Р.: А шта су они, јесу жене њима нешто давале за те песме или шта... Како се то радило, они би дошли да отпевају то?

Слика 1: Загорка Чочић

З.Ч.: Па... давале су им, неке паре, неки им дају било што... Е сад, тија коледари кад идеју један је... они иду мужи неколико, по пет, шес њи идеју и идеју, певају али једнога, све у дроњке га претвору, у цепено, у свашта, па му и прапорци од коњи натурају око врат и свакакви прапорци и звона и свашта на њега и све је цепено и од тикву суву му направу само очи [показује рукама како то изгледа], а ону му тикву ставију на главу, да и паприку тут, овај, низе свашта и бели лук низе и свашта на њега натрпају. Обично тој и људи им ги дају знаш, и он то носи све. И једна је... једнога обучеју у женско, футару, кудељу, марама с цветавау блузу женско га обучеју и овај и кудељу му дадеју и преде. Куде уме да преде [смеје се], али преле су му жене па носи оној кудељу само сас њега.

[...]

С.М.: Коледари су били... нису одовде из Грделицу него су од Ладовчани, они су се правили коледари. И кад дођу, идеју по пешестина, али су се обукле неке дроњке, неки... нешто цепано, нешто... коледари прави! И дођев у село и идев, певају по куће, тражију нешто да им се даде, знаш тој ти је.

Д.Р.: И шта им се обично давало?

С.М.: Дава им се куј које има! А носу и бисаси! Бисаси на раме да носију и у тој бисаси стављав нешто којев му даде.

Д.Р.: А јесу ли се маскирали они у нешто?

С.М.: Како несу, па све су... и ликови су носили на лице!

Д.Р.: И ликови, значи?

С.М.: Дабоме, и све остало! И људи који им дадев суву паприку низу, он гу стави на врат па гу носи као огрлицу [смеје се]. Паприку, овјј... лук, венац лук, црни, бели, то је све... Они се киту с тој... и певају по куће иду, деца по њима рој, деца да виду, деца интересују ги и они ги појуре, деца бегав, плашију се, тој је о њима, они идев такој по... иду по неколико дана.

Д.Р.: А знаш ли шта значи реч коледар? Пошто ти кажеш прави коледари. Зашто си тако рекла, знаш ли шта значи коледар?

Слика 2: Симка Митровић

С.М.: Па коледари зато што су они онакој у оно... у... такој су обукли, такој су обукли! Онакој ружно, цепано, ете то је. Е то је за њим, а за Божић за Бџдњо вече иде се, одсече се бадњак, донесе, и тури се ус кућу бџдњак до увече, увече пра-, спремају жене вечеру, спрема се посно. Све посно. Пребранац, купусарник, овај купи се... смокве, жути шећер, овај... пуно неки оној, не могу сад да се сетим! И кад већ се смракне, увече, мој тата ће изађе ће узме кошуљу мушку. Мушку кошуљу и онда у онуј кошуљу стави сламу и бџдњак, исече тамо бџдњак на малој парчићи и носи га и ми га чекамо. И он наилази на врата и: – *Добро јутро и добро вече, дошла Нова година сас телћинка, сас пилћинка, сас дечицу!* – улази он на врата и ми смо се наредили сви се фатав за њега, један па за овај за овога па направимо као воз сви [смеје се] и он: – *Ква-ква-квак*, ми: – *Пију-нију-ни*, заоди, зађе око оној огњиште едном такој направи круг. Моја мајка, баба, бацију ораси по онуј сламу и стъвив сламу, растъвив сламу по целу кућу.

Д.Р.: Је ли то морало мајка ил' баба да буде или...?

С.М.: Није важно која је. Није важно која је. Една од њима то баци.

Д.Р.: А оно што причаш да је отац радио, то мора отац увек да уради?

С.М.: Он то уради, разбаца сламу и...

Д.Р.: Значи мора мушко то да буде?

С.М.: Дабоме, мора мушко! Мушко, мушко обавезно! И стави оној бљдњак у ватру у огњиште да би загореле онеј... дрвца. Ми се трчимо, ску-пљамо онија орачићи, деца... И постави се да се вечера. Тури се, стави се тањур, низак, па сви седнемо доле, на онуј сламу, на под. И вечерамо... Кад вечерамо, сви се спремимо са обућу. И одедампут сви да избацимо обућу, да ни се не поизводу пилићи одедампут сви. Квачка кад се насади, пилићи да се изводу. Ајде и то је обичај... И онда, тој се заврши, ће да легнемо увече се спава, а прасе се спреми за... коље се, спреми се све да се пече. И тата устане... куј устане први од комшије, није важно јел у село. Ноћу тај испуца пушку напоље, да би чули онија други да стављав праци. И стављу се пра-ци, испечев се, до ујутро, ујутру рано он узима онеј главње што су загореле, стави се онај... босиљак, црвени конац и уврже се на онеј главње. И он згреје ракију и рано иде у виноград. Рано! Куде има виноград, куде имамо на која места он иде и стави у онај чокот у гижу. Стави онај крс и понесе ракију угрејану, иде свуде тамо и... пуно, пуно људи у рид сваки изађе и онда се скупу у једну колибу, и у тој колибу пијење, веселење, певање до подне чи-ни ми се, у подне дођев кући. Жене спремају си ручак, све слама стоји, два дана никој је не чисти, кревети стоју ненаместени, све тој такој стоји трећи дан. И нигде никој не иде, у гости не иде так. Седив си кући, два дана. Трећи дан се све почисти, слама се дигне, кревети се наместу, све се уради и таг може, трећи дан је свети Стеван, куј има Стеву он слави имендан... иду, куј у гости, идев тамо, вамо, куји не идев си овакој. Ал то је трећи дан, Божић, три дња, тако се слави.

ЛАЗАРИЦЕ

Д.Р.: Добро, сад да пређемо на краљичке песме пошто су оне доста сличне... Како се то изводило, то је на Ускрс јел' тако? Ил' кад, на Велики Петак, кад, кад су краљице извођене?

С.М.: Краљице су ишле на Велики Петак пред овај, лазарице...

Д.Р.: Лазарице, ја сам погрешила, лазарице!

С.М.: Пред Ускрс. На Велики Петак су оне певале.

Д.Р.: И шта је тад, какав је тад обичај, како почиње тај дан, шта се...?

С.М.: Е онда почињају, оне идев ујутру, идев и зовев, питају: – Оће да ви певамо, и изађе неки жена оној, оће онеј коме да певамо. – Певајте ми на сина, на унука, на бебу, на... и оне певају. Оне су шес, две шетају четири пе-вају.

Д.Р.: А како су обучене, јел' исто као...?

С.М.: Оне су обучене (...) овако, обично.

Д.Р.: Значи нема ту ношње специјалне?

С.М.: Носу сукњице, блузице, хаљинице, која које има. Тој су мале, тој су деца. Мали деца. А... и оне певају, у сваку кућу питају. Они им дају, а една иде сас њима, посебно, оне су шес, посебно иде седма носи корпу за јаја. И сад, изађе колко песме, толко ву дадев јаја. Ови... ако траже три, четири песме, едну, две, колко није важно. Неки им да паре, ал већину им давају јаја. По пуну корпу јаја накупе. И оне иду нас... иду свуде, певају, тој је у петак. У петак се ја-... фарбају јаја за Ускрс. Фарбају се јаја, то је у петак, у недељу је Ускрс. У недељу се месију колач. Меси се колач, месив се мали колачићи, мали па у њима јаје. Месу се мало већи колачи па турају јаје, пример идев код побратима млади носу колач, сад се носу торте, али раније се носиле колачи. И понесев на онога побратима колач и у колач јаја, и у кућу на сви по јаје. Код побратима, код кума, код родитељи, такој се ишло. Носив се колачи. Ишли су тако. Е онда, овај, тој су он... спрема се ручак, али туј не идев људи у гости. Тој је врло ретко, ако је неки долеко има неку ћерку ил' оно, она да си дође, а овако не иду. Ускрс славу сви.

ЂУРЂЕВДАН, ЛИТИЈА, КРАЉИЦЕ, САБОРИ

С.М.: Припрема за славу за Ђурђевдан. Чисти се, мете се, капије се киту са црвену врбу... село слави, то је сеоска слава! И онда... то је уве-, то је уочи Ђурђовдан. Носи се брашно... сви, свака жена из село носи код једну жену коју је одредија кмет, која треба да меси колач. И онда му све однесев брашно, она тој меси. Кад она умеси колач то остане брашно њено, она га да на кмете, кмет га подели на сиротињу... сиротиња, немају! А онај колач преда на...

Д.Р.: А шта је то кмет?

С.М.: Кмет је главни у село.

Д.Р.: Он је главни?

С.М.: Он је све! Преко њега иде...

Д.Р.: А јел' то за једне... једне године само тако ил' је увек?

С.М.: Не, он је више године, па кад га сменимо онда другога постављамо. И... овај колач се преда на домаћина, ку је домаћин бијо дотле... у село, за Ђурђевдан. И онда он тамо носи печење, роштиљи, спремају оној... туј силазу људи на крс, палу свеће, музику домаћин доведе... Музика по целу ноћ свира на крс. Он дели оној на децу, куј оће да узме, стари, деца, није важно, оној месо, туј, и... то је увече. Сутрадан... сутрадан ујутру иду краљице по куће да певају. Музика свира... по куће, онда, спрема се... жене иду рано, пре сунце, у траву, да беру траву. Берев траву да би скле..., исплеле венчић. То је лековита трава за венчић и стављав га на ведро што музев овце, поготово овце музев, и краве.

Д.Р.: А јел' се зна која се тачно трава брала?

С.М.: Па брало се... тај... Свети Јован, шта ја знам, катарин, теј траве које су вредне за... и онда оне исплетев тој, иду рано теј жене и исплетев венчић стави га на оној ведро. И кроз онај венчић музев, овце, краве, козе, све, сву стоку кроз онај венчић помузев. Кад помузев оне тој... млеко, онда искидав оне травке, па ставу у зоб, да ги назобу, да би имале више млеко... жене. И тај... а овије се прикупе, млади, стари, куј оће да иде! Иду за литију у цркву, поп пође и они кроз поље идев и певају... с онеј литије што носу... и онија клапотарав, онија... звона... тој се чује далеко! И певају:

Крс ти носим,
Бога молим,
Господе помилуј...
Од два грозда буре вина,
од два класа шедиј жито...

Тој се пева и... идеју. И онда ги жене чују. Они наиду и они се чују далеко! Оне припремиле сита, у сито жито, цвеће и сас бео бачалак прекривено... прекривено сито, и оне све изађу жене, свака жена изађе, по една из кућу и носи оно, и бацају жито и оној цвеће... на онеј, што иду сас онеј литије. И онда су оне враћав, спремав ручак, гости ће да им дођу, гости долазу, славимо... Слави само Грделица, пример, а гости са стране долазу ту. А они однес-, идев с попа вратив се у цркву да однесев онеј литије... поп и они, и онда си они дођу, пре-, дочекују гости, краљице певају... све је тој... то је, то је... до подне такој иде, и онда у... по подне изађу краљице на крс.

Д.Р.: А како краљице изгледају, ај' опиши ми их?

С.М.: Краљице изгледају у народну ношњу... е сад овој да ти покажем [показује фотографију] народну ношњу, ево овој је слика што се моја сестра сликала у њума... То је народна, права ношња за краљице!

Д.Р.: Ко је ишао, девојке су ишле?

С.М.: Девојке.

Д.Р.: Јел' су ишле удате жене ил' само девојке?

С.М.: Не, не, само девојке.

Д.Р.: Јел' се носило још нешто поред тога или је баш тако изгледала та ношња како си показала?

С.М.: Тако је изгледала тај ношња. Тада... обу-, обувене доле сас штавене опанчићи, штавене опанчићи су се носили и ова је народна ношња, тој су носиле оне. Нека кој оће је носила мараме, која неће не мора да носи мараме и... на крс оне певају, кој заручи песму све тој, тој. Барјаци! Барјаци носу, горе на барјак има китка цвеће, има марамца и звончићи на барјак! На вр ону мотку јер мотка је обавијена сас тканицу, ткану, тканицу, она је шарена и тој је... такој је мотка направљена. А овеј што су четири две сас

барјакци шетав, а две с марамице. У обе руке имају марамице и иду унакрсно. А по две певају. Тој су краљице. И онда... овија од гости... изађу гости... то је као вашар да... на крс. Много људи!

Д.Р.: А добро, а шта се краљицама давало, јесу оне певале за нешто?

С.М.: На краљице се паре! Паре су се давале, куј колко оће, толко им даде, нису оне одређено... оне не траже одређено, али су им давали колко ко оће.

Слика 3: Грделица

Д.Р.: И како су певале, сећаш ли се ти неке песме?

С.М.: Па... ја знам за... кад су траж-, за кога тражу, ако тражу за млади, за војника, за момци, за децу, за...

Д.Р.: Значи, оне најпре питају како ћете да вам певамо?

С.М.: Дабоме! И оне певају, то је певање... Не могу да... да се сетим на онеј песме, ал' знам да су певале коју год оћеш, коју песму пожелиш за кога, оне ти певају.

Д.Р.: Не сећаш се баш ниједног стиха, ни од чега?

С.М.: Па не могу, тој... тој су краљичке и лазаричке песми једнаке, само се разликује краљичка песма што се каже: *Ладо, ладо*, на крају: – *Ој, убава мала момо, ладо, ладо!* – А на лазарице: – *Ој, убава мала момо.*

Д.Р.: Ој, убава мала момо?

С.М.: Тој су оне певале. Лазарице. А овеј су...

Д.Р.: А зашто се баш код краљица каже: *Ладо, ладо*?

С.М.: Е па ту је разлика нека. Туј се оне разликују.

Д.Р.: А не зна се зашто се каже: *Ладо, ладо*, ти не знаш? Добро...

С.М.: Не, не, то је тако. Онда ту је собор, као вашар, ту је много све...

Д.Р.: А то се горе на крс изводило?

С.М.: На крс! Тој је за тај дан, тако је било то је туј се завршава Ђурђовдан, и други дан се слави, али други дан само си сељани, гости нема, нема краљица, нема ништа, то је само један дан. Тој је... нема више, тој је за Ђурђевдан.

З.Ч.: Кад је Ђурђевдан тад идеју... има куј је домаћин... онда се тај домаћин, он организује попа за идеју... идеју у литије носију за село које су људи дођеју и идеју по...

С.М.: У цркву.

З.Ч.: Не, прво идеју у оно... код... под крс, па после наиду по поље па се вратив под крс, и таг жене све, из село свака домаћица, она носи сито, жито и... у сито жито и цвеће и кад литије долазу онев бацају свуд као да се то роди, знаш... Да би се жито родило више, оне бацају... на литије све... свака жена без обзира која год... остави да ли је спремила ручак ил' није спремила све, она мора литије да... с оно...

С.М.: Да сачека!

З.Ч.: Да дочека литије кад се врату из поље. Домаћин ко је, он исто дочека, свакога части, овај... ту се и волови су се овај пекли су се... тој је све печење, свакоме даду части, у свакога је ручак ту, поставију, е сад овај, после наидеју у цркву, однесеју литије, после се враћају сваки куј сије, овај... куј је домаћин, соборима! Сви идеју на соборе, е тад највише краљице, оној што сам ти описала. Краљице, значи, направише оно... барјаци... по осам нас идемо. Значи осам... четири певају, а четири шетају. Две имају, овај, барјаци, а две су под барјаци. Значи две се сусрићају сас барјаци, а ове друге правију крс. И тај крс значи, то је симбол, овај, светог Ђорђе, песма за њега као што је спасио девојку која је... Била негде аждаја нека је цар био неки велики и овај терао их је да носију воду да му доносу од тјј извор. А у ствари има ту имала аждаја и куј год отидне која најлепша девојка он ги њи бира у село и све ги прогута аждаја. И једна девојка кад је кренула, она је плакала и ишла и свети Ђорђе гу сретне, каже, пита гу зашто је... зашто плаче, и она му објаснула, каже: – Не брини се ништа. – Она остане, он отидне и аждаја осети мирис човека. И она изађе, била је троглавка, и он је убије. Једну, другу, трећу, и тај после пошто она так завати воду и отидне, и онда је тој у знак захвалности светог Ђорђу певају се песме, краљице теја иду у знак, овај... знак светог Ђорђе, овај њему се певало. А теја песме сам ти већ тамо испричала...

Д.Р.: А јел' би знали сада да их испричате?

З.Ч.: А? Па дугачка је тај највише...

С.М.: Па скрати!

Д.Р.: Нема везе...

З.Ч.: Па свети Ђорђе, каже, вино пије пода дрво божурово до овај, онда су долет-, како ћу да ти кажем, сад не могу ти да се сконцентришем баш... Овај и... долетели су, каже, три сокола, откинули му божур цвећку, нарусиле му чашу и он тражи, звао снаје три да му донесеју три ножа да убије тија три сокола. А оне му се молиле, каже: – Па немој, каже, тато, каже, мили тато, каже, то нису три сокола, то су твоји мили сини, каже, са далека. – Значи, они се као соколи претворили ту оно, и у стварима то се скоро ту завршава, ја сам то објаснила сам ти то у оно. И тој више који може донде више то славију ко је домаћин он даје ручак ту на... на гости који су ту дошли сваки који на пример повише на децу дају и други који дођев гости, на

пример некоји су из село, али обично који су гости, он служи свакога със вино, с пиће, със мезе, сир, обично бива и овај... и печење...

С.М.: И предава колач...

Д.Р.: Добро, бако, ћути...

З.Ч.: Да, и предају колач на другога, кад завршију све онда предаје колач за следећи... следећег домаћина тражију, колач меси посебно, месију колач, и колач предају пола на домаћина, онај који даје, а пола на онога што треба да буде следећи домаћин. И тако наставља се със то, скоро се то завршава, нема друго ништа.

ДОДОЛЕ

С.М.: Додолске песме иду девојчице, мале девојчице. Исплете венчић од врбе, од црвене врбе, и онда пођев и певају кад је суша, лети, да падне киша, овај: *–Дај Боже кишу да наваси земљу да, да имамо жито, да порасте жито, да...*

Д.Р.: И само се то понавља? Ил' се ти не сећаш даље?

С.М.: Понавља се, аха... и онда...

Д.Р.: Само се те речи понављају?

С.М.: Понављају деца. А жене изађу сас воду па ги прскају. Прскају ги да би киша паднула за... да се роди берикет, жито, све нешто. Овај, оне такој то је кад је суша. Тако оне иду. Друго, то је, за њима нема много нешто не...

Д.Р.: А реци ми, знаш ли ти зашто се врба баш користила код додол... Зашто су додоле баш правиле венчиће?

С.М.: Па врба, тој му долази нешто као да је здраво, врба! А додолице су гу носиле зато што је поред воду, знаш, због воду, због кишу, због... а и друго, она је врба се и за лек узима, она је лековита.

Дијана Реџић
студенткиња мастер студија,
Филолошки факултет, Београд
Е-пошта: artemida1986@gmail.com

Примљено: 10. 10. 2016.
Прихваћено: 1. 11. 2016.